

Alkoholimonopoli — puolesta ja vastaan

Kun kieltolaki oli kansanäänestyksellä kumottu vuonna 1931, tuli seuraavana vuonna voimaan uusi väkijuomalaki, joka antoi Oy Alkoholiliike Ab:lle yksinoikeuden hoitaa alkoholi-juomien tuotantoa ja kauppaa. Näin Suomeen syntyi valtiollinen alkoholimonopoli. Monopolijärjestelmällä pyrittiin tuotannon ja kaupan säätelemiseen niin, että alkoholin aiheuttamat sosiaaliset ja terveydelliset haitat jäisivät mahdollisimman pieniksi. Pyrkimyksenä myös oli rajoittaa alkoholiin liittyvää yksityistä voitontavoittelua. Alkoholista saatavat tulot haluttiin ohjata ensisijaisesti yhteiskunnan käyttöön.

Varsin yleisesti luullaan, että monopolijärjestelmä on aivan erityinen pohjoismainen ilmiö, onhan Suomen lisäksi myös Islannissa, Norjassa ja Ruotsissa alkoholimonopoli. Tämä luulo ei kuitenkaan pidä yhtä tosiasiallisen tilanteen kanssa. Alkoholimonopoleja löytyy myös muista maista, mm. Yhdysvalloista, Kanadasta ja tietysti sosialistisista maista. Lisäksi monet kehitysmaat, jotka ovat luomassa omaa alkoholijärjestelmäänsä, ovat kiinnostuneita monopolijärjestelmästä saaduista kokemuksista.

Eri maiden — myös Pohjoismaiden — alkoholimonopolit eroavat asemaltaan ja tehtäviltään huomattavastikin toisistaan. Alko kuuluu asemaltaan vahvimpiin, ja sen toimiala on laajempi kuin useimmilla muilla alkoholimonopoleilla.

Alkolla on lain mukaan yksinoikeus valmistaa, tuoda maahan, myydä ja viedä ulkomaille alkoholijuomia, joiden alkoholipitoisuus ylittää 2,8 tilavuusprosenttia. Alko on kuitenkin käytännössä luopunut osasta monopoliaseman sille suomia oikeuksia. Olutpanimot ovat täysin yksityisten omistamia, ja eräät yksityiset yritykset ovat saaneet oikeuden valmistaa myös tislattuja juomia ja viinejä. Keskiolut tuli elintarvikeliikkeenä vuonna 1969 säädetyn keskiolutlain perusteella, mutta muita alkoholijuomia myydään vain Alkon myymälöissä. Kaksi Alkon tytäryh-

tiötä harjoittaa ravintolatoimintaa, mutta valtaosa anniskeluravintoloista on kuitenkin yksityisessä omistuksessa, ja ne myyvät alkoholia Alkon myöntämin oikeuksin.

Alkolla on alkoholin valmistus- ja anniskeluoikeuksien myöntäjänä ja valvojana merkittävä hallinnollinen asema. Lisäksi Alko on myös taloudellinen vaikuttaja, onhan sen hallintoneuvoston tehtävänä päättää alkoholijuomien hinnoista. Tosiasialliset hintaratkaisut tehdään kuitenkin yhteistyössä maan hallituksen kanssa, mikä rajoittaa ratkaisevasti Alkon omaa päätäntävaltaa.

Erityisesti 80-luvulla Alko on teollisuusyrityksenä laajentunut niin, että se tuottaa aikaisempaa enemmän myös sellaisia tuotteita, joilla ei ole monopolin antamaa suojaa, vaan jotka kilpailevat markkinoilla tavanomaiseen tapaan.

Omana erityispiirteensä on Alkon harjoittama laaja tutkimustyö. Se ulottuu yhteiskuntatieteellisestä ja biolääketieteellisestä alkoholitutkimuksesta taloudelliseen tutkimukseen ja Alkon omaa tuotantoa palvelevaan tutkimukseen.

Toisin kuin monet muut alkoholimonopolit Alko käsittelee tiedotustoiminnassaan myös alkoholihaittoja ja niiden ennaltaehkäisyä. Se on mukana monissa yhteistyöprojekteissa, joiden tarkoituksena on ehkäistä alkoholin riskikäyttöä ja alkoholihaittoja.

Tässä on pikakuva suomalaisesta alkoholimonopolista, jonka useimmat kansalaiset tuntevat vain Alkon myymälöiden kautta.

Aina silloin tällöin Alkon asema yrityksenä tai koko monopolijärjestelmä on asetettu kyseenalaiseksi. On esitetty Alkon jakamista kahdeksi yritykseksi niin, että toinen vastaisi alkoholin tuotannosta ja tuonnista ja toinen myynnistä ja viennistä. Tai on esitetty vaatimus Alkon hotelli- ja ravintolatoimintaa harjoittavien tytäryhtiöiden irrottamisesta Alkosta tai myymisestä yksityisille. Jotkut ottaisivat Alkolta pois anniskeluoikeuksien myöntämisen ja ra-

vintoloiden valvonnan. Toiset taas haluaisivat, ettei Alko tiedottaisi alkoholihaitoista, ja katsovat, että tehtävä olisi annettava esimerkiksi sosi-aali- ja terveysviranomaisille. On niitäkin, jotka haluaisivat murtaa koko monopolijärjestelmän. Viimeksi Kansallisen kokoomuksen puolueko-kous päätti, että ”alkoholin tuotannossa ja jake-lussa tulisi sallia vapaa kilpailu”. Keskuskaup-pakamari puolestaan vaatii alkoholikomitean mietinnöstä antamassaan lausunnossa alkoho-limonopolin purkamista ja alkoholin valmistuk-sen, tuonnin ja tukkukaupan hoitamista tavan-omaisten kilpailevan yritystoiminnan tavoin.

Alkoholimonopolin olemassaolo ei ole mi-kään itsetarkoitus, vaan se palvelee tiettyjä yh-teiskunnallisia tarkoituksia. Monopolin luomi-sen aikoihin nämä tarkoitukset olivat alkoholin tuotannon ja kaupan säänteleminen niin, että alkoholihaitat voidaan pitää mahdollisimman vähäisinä, sekä alkoholiin liittyvän yksityisen voitontavoittelun rajoittaminen ja tuoton oh-jaaminen mahdollisimman suuressa määrin yh-teiskunnan käytettäväksi. Kaikki nämä perus-teet ovat edelleen olemassa.

Mihin sitten perustuvat vaatimukset alkoho-limonopolin valtuuksien ja tehtävien karsimi-sesta tai monopolijärjestelmän romuttamisesta?

Jotkut näyttävät yhdistävän alkoholin saata-vuutta koskevat rajoitukset alkoholimonopo-liin. Se on kuitenkin näköharha. Esimerkiksi meillä Suomessa ovat erilaiset rajoitukset tun-tuvasti vaihdelleet riippumatta siitä, että koko ajan on eletty monopolijärjestelmässä. Toinen ääripää oli sotien jälkeen varsin pitkään käy-tössä ollut ostajaintarkkailujärjestelmä, joka puuttui ihmisten yksityisyyteen tavalla, jota tä-nään tuskin suvaittaisiin. Toinen ääripää taas on nykyinen tila, jossa erilaisia rajoituksia on vähemmän kuin koskaan sitten kieltolain kumo-amisen ja jossa alkoholimyymälöiden ja annis-keluravintoloiden määrä on suurempi kuin mil-loinkaan aikaisemmin.

Myös Länsi-Euroopan taloudellinen yhden-tyminen kelpaa perusteluksi monopolijärjestel-män purkamisvaatimuksille. Keskuskauppaka-mari esimerkiksi katsoo, että näin päästäisiin EY:n kanssa paremmin yhteisymmärrykseen

alkoholikaupasta. Alkoholimonopolin olemas-saolo on kuitenkin joko hyvä tai huono asia riippuen siitä, mitä yhteisymmärryksellä tar-koitetaan. Viiniä tuottavilla EY-mailla on suu-ret viinin ylijäämävarastot, joita ne mieluusti kauppaisivat myös Suomeen. Jos tarkoituksena on avata maamme rajat ylijäämäviinin tuon-nille, on alkoholimonopoli tietysti haitaksi. Jos taas viinikauppa halutaan pitää hallinnassa, on alkoholimonopoli tässä vahva taustavoima.

Alkon tai sen tytäryhtiöiden kanssa kilpaile-vien yritysten epäilyt siitä, että Alko suosii an-nistelutoiminnan säätelijänä ja valvojana omia tytäryhtiöitään tai subventoi markkinoilla va-paassa kilpailussa olevia tuotteitaan, ovat ym-märrettäviä. Mutta ei voi myöskään olla näke-mättä sitä, että tällaisten epäilysten esittämi-nessä on paljon taktiikkaa ja että taustalta löyty-vät taloudelliset intressit.

Ilmeisesti juuri taloudelliset tekijät ovatkin pääasiallinen syy vaatimuksiin alkoholimonopolin tehtävien karsimisesta ja jopa koko mono-polin purkamisesta. Mikäli alkoholin tuotanto ja kauppa vapautettaisiin täysin ja lisäksi alko-holin mainonnan rajoituksia lievennettäisiin tai ne poistettaisiin kokonaan, avautuisivat yksityi-sille yrityksille mittavat mahdollisuudet tavoit-tella taloudellista voittoa. Näin olisi, vaikka al-koholijuomien verotus säilyisikin suhteellisen korkealla tasolla.

Mutta samalla tämä merkitsisi sitä, että meillä heikennettäisiin ratkaisevasti sellaista al-koholin tuotannon ja kaupan sääntelyä, jolla pyritään alkoholin riskikäytön ja alkoholihait-tojen ehkäisyyn. Tuloksena olisi mitä ilmeisim-min, ainakin pitkällä aikavälillä, alkoholin ku-lutuksen ja myös alkoholihaittojen ja niistä yh-teiskunnalle aiheutuvien kulujen kasvu ja yksi-tyiselle ihmiselle koituvien sosiaalisten seuraus-ten kärjistyminen.

Alkoholimonopolin olemassaolo on edelleen perusteltua. Mutta monopoli voi säilyä vain, jos ihmiset ymmärtävät sen olemassaolon sosiaali-set ja taloudelliset perusteet ja jos monopoli palvelee ihmisiä turhaa byrokratiaa välttämien asiallisesti ja joustavasti.

Jorma Hentilä